

ORVOSOK KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉGE A MAGYAR EGÉSZSÉGÜGY
TÜKRÉBEN

Lucius Annaeus Seneca kétezer évvel ezelőtt élt nagy római gondolkodó egy idézetével szeretném bevezetni a cimben feltüntetett témakörbe az olvasót. "Gondold meg, mennyire hasznosak nekünk a jó példák, s be fogod látni, hogy a nagy emberekre való emlékezés nem kevésbé hasznos, mint valóságos jelenlétük."

Kézenfekvő Seneca megállapítását idéznünk akkor, amikor a jelenkori szocializmust, szocialista egészségügyet építő orvosok, egészségügyi dolgozók társadalmi és közéleti feladatairól beszélünk, hiszen ezeket a feladatokat nem tudnánk, hisz nem is tudhatnánk a nagy elődök példamutató és alapozó munkája nélkül mi, késői utódok elvégezni.

Történelmi példák és előzmények ismerete nélkül nehezen lehetne megérteni és megértetni a magyar orvosok jelenkori társadalmi és közéleti feladatait, azok elégséges vagy éppen elégtelen vállalását, teljesítését.

A magyar orvosi rend kialakulása a honfoglaló magyarság akkor igen magasnak számító egészségkulturájától és az "orvoslást" végző sámánoktól, rokkant harcosoktól, akiknek különösen "baleseti sebészeti" ismereteiről és gyakorlatáról tárgyi emlékeink is maradtak fenn, csak a középkorban kezdődik, és nagyon lassu fejlődéssel éri el a kolostori kórházak idegen ajku papjainak gyógyító tevékenységén keresztül azt a fejlettségi fokot, melyet már modern értelemben vett gyógyító tevékenységet hivatásszerűen végző jelentősebb számú orvosról beszélhetünk.

A "világi orvosképzés" a Nagy Lajos király által alapított pécsi egyetemen indul meg először hazánkban 1367-ben. Zsigmond király 1389-ben megalapítja az óbudai egyetemet. 1467-ben Mátyás király létesít akadémiát Pozsonyban, és Budán tervez több ezer diák részére egyetemi oktatást, "kollégiumi ellátást nyújtó" külön várost.

Sajnos, ezek a kezdeményezések nem voltak hosszú életűek, és a 150 éves török uralom még a nyomait is eltüntette egészségügyi kultúránknak.

A reformáció miatti háboruságok elcsendesedésével és az önálló erdélyi fejedelemség megalakulásával új fejezet kezdődik Magyarország egészségügyi ellátásának, orvosellátottságának területén is. Az erdélyi fejedelmek és főurak sok tehetséges fiataalt küldtek elsősorban a holland egyetemekre, de ebből az időszakból több írásos emlékünknél tanuskodik arról is, hogy számos magyar ifjú tanult olasz, francia és lengyel /krakkói/ egyetemen.

Tulajdonképpen az erdélyi fejedelemség megalakulása óta beszélhetünk a magyar orvosokról, mint a gyógyítást hivatás-ként űző orvosi rendről, orvosi rétegről.

Közös jellemzője volt ezeknek a külföldi egyetemeken tanuló magyar fiataloknak - erdélyi kispapoknak fiainak, hogy bár külföldön jobb megélhetést, nagyobb anyagi és tudományos karriert futhattak volna be, szinte valamennyien hazajöttek, hogy itthon gyümölcsöztethessék tudásukat és gyógyító munkájukat, ne csak a fejedelmek és főurak élvezhessék, hanem az elesett szegény beteg jobbágyok is. Szép példája ennek Pápai Páriz Ferenc, aki azt a célt tűzte maga elé, hogy az orvosi ellátást nélkülöző szegény emberek számára hasznos tanácsokat adjon. Az 1690-ben megjelent könyvének a "Pax corporis"-nak /A test békessége/ előszavában a következőket írta: "Nem akartam én itt az ebben tudósoknak értelmeket megfogni, nem is azoknak írom: hanem házi cselédes gazdáknak és gazdasszonyoknak, és az ügyefogyott szegényeknek, akiknek nincsen minden-

koron kezük ügyében értelmes orvos: kiváltképpen falukon, hol hamarább talál segédet a beteg barom, mint a beteg ember."

Elődje, Apáczai Csere János /1625-1659/, Magyar Encyklopaedia-jával az egyetemes természettudományos műveltséget óhajtott szolgálni és előbbre vinni Erdélyországban. Előbb Gyulafehérvárott, majd Kolozsváron tanárként is működött.

Weszprémi István /1723-1799/ jeles orvos és orvostörténész a XVII. és XVIII. századból a "Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza" c. munkájának első, 1774-ben Lipcsében megjelent kötetében száz híres orvos életutját ismerteti. E korszak orvosainak jellemző szemléletét tükrözi Weszprémi könyvének mottója és ajánlása: "Üdv a tudomány szellemének és hazámnak."

Bátran elmondhatjuk, hogy a XVII. és XVIII. század magyar orvosait hármas cél vezette, és munkájukat ez jellemezte:

- a/ a tudomány szeretete - sokoldalú művelése és terjesztése;
- b/ a hazához való hűség;
- c/ az egész nép, a szegény jobbágy-paraszságot is beleértve, jobb egészsége, "egészségügyi ellátása".

A nyugati egyetemeken tanuló fiatalok nemcsak szaktudományuk kincseit hozták haza, hanem a francia felvilágosodás eszméit is.

Mária Terézia, egyrészt ezt megakadályozandó, másrésztől háziorvosának a holland származású van Svietennek tanácsára a nagyszombati jezsuita iskolát államosítván, orvosi karral bővítették ki 1770-ben. Ezt az egyetemet, amely már orvosi karral is rendelkezett, 1777-ben Budára, majd 1784-ben Pestre helyezték.

Ugyanebben az időben létesítettek Kolozsvárott "sebésziskolát". A hazai orvosképzés megindulásával elkezdődik a küzdelem a magyar nyelvű oktatásért is. Ezideig és még sokáig,

egészen az 1848-49 szabadságharcig, ugyanis csak latinul vagy németül hallgathatták a magyar ifjak az egyetemi előadásokat.

A magyar nyelvű oktatás szószólója és első javasolója Rácz Sámuel /1744-1807/ volt, aki egyben az első magyar nyelvű orvosi tankönyvet is írta /"A physiologiának rövid sommája"/. Őt tekinthetjük a magyar nyelvű orvosi tankönyvirodalom megalapozójának. Nagy érdemei vannak a magyar orvosi szaknyelv kialakításában is.

A természettudományok szinte robbanásszerű fejlődése a XVIII. és a XIX. században nagy hatást gyakorolt az orvostudományra is.

A magyar orvosok szaktudományuk művelése és fejlesztése mellett más természettudományi ágak területén is kiemelkedő munkát végeztek /növénytan, kémia, ásványtan stb./.

Nem maradtak meg azonban csak a tudományos kutatás "elefántcsonttornyaiban", hanem már korán felismerték az egyes tudományok egymásra való gyümölcsöző hatását, és már 1732-ben egy szepesi orvos, Fischer Dániel /1695-1746/ először ad hangot egy magyar természettudományi társaság megalapítása szükségességének. Megalakulása ugyan több mint száz esztendő várta magára, mert csak 1840. július 25-én javasolta a pesti orvostudományi ülésén Bene Ferenc /1775-1858/, hogy alapítsák meg és évente rendezzék meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseit, mely 1841-ben megrendezésre is került Pesten, majd évenként más-más vidéki városban, és jelentősen elősegítette az orvostudomány és a természettudományok hazai fejlődését.

Az előző két század nemcsak a természettudományok és az orvostudomány nagy felfedezéseivel dicsekedhet, hanem a kereskedelem gyors fejlődése - különösen a közel- és távol-keleti országokkal való kereskedelmi kapcsolatok, valamint az európai háborúk következtében a járványos betegségek: a pestis, himlő, kolera stb. elleni erőfeszítést igénylő küzdelemmel.

Az 1830-ban fellépett kolerajárvány miatt életbe léptetett vesztegzár következtében az országban több megyében éhínség ütötte fel a fejét, és a nincstelen jobbágyok lázadásokban tört ki és fordult elnyomói ellen, akikről azt hitte, hogy a kutakat megmérgezték a lázongó jobbágyok kiirtására. Az 1831-32. évi koleralázadást csak katonasággal lehetett elfojtani. Jellemző erre a korra ez az ének:

"Falu végén a vasvella,
Mégis bejött a kolera.
Nem urakra, nem papokra,
Csak a szegény parasztokra."

E kor orvosainak nemcsak a szakmájuk magas foku művelése volt a feladatuk, hanem a tanulatlan lakosság felvilágosítása, nevelése is.

Nehéz volt ez a feladat ebben a korban, mivel az orvosi mesterség nem élvezett olyan megbecsülést, mint a későbbi időkben és napjainkban.

A XIX. század első jelentős magyar orvosa, Bene Ferenc volt az elsők egyike, aki nemesi származása "ellenére" iratkozott be a bécsi egyetem orvosi karára. Apja, amikor ezt megtudta, e szavakkal fogadta hozzáérkező fiát: "Igaz-e fiam, hogy hóhérlegény lettél?"

E század orvosainak - és sajnos a XX. század orvosainak is - nemcsak a közvéleményt kellett megváltoztatnia és megnyernie a támogatását a saját egészségének megvédésére, hanem a mindenkorai államhatalommal is szinte egy évszázada tart a küzdelem hazánk egészségügyéért. /1.: Bezerédy-né-Hencz-Zalányi "Évszázados küzdelem hazánk egészségügyéért". Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967./

A hazai egészségügyi viszonyok rendezését mind több orvos és mind erőteljesebben követelte. A mind bátrabb kívánságok lényegét e korszak kutatója, Varga Lajos a következőkben foglalja össze: Az orvosok szükségesnek tartják, hogy az or-

szág törvényhozó testülete a közegészségügyet is úgy rendezze, mint az igazságügyet, oktatásügyet és pénzügyet. Annyi gondot fordítson az állam a közegészségügyre is, mint amazokra. Az orvosok - a többi között - követelték, hogy az állam a hazai közegészségügy rendezését és fenntartását külön közegészségügyi törvény által biztosítsa, továbbá hogy az állam gondoskodjék államorvosok képzéséről és a közegészségügy intézését mind felsőbb, mind alsóbb szinten szakképzett államorvosokra bizza.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók első, 1841-i vándorgyűlésén Bene Ferenc, a pesti egyetem kiváló belgyógyász professzora elnöki megnyitójában a közegészségügy átfogó rendezését kiemelten hangsúlyozta: "Sok tárgyat vehetünk tanácskozás alá, melyeknek mindenike magyar polgártársaink egészségét, életét illeti, s ezt rövidíti, vagy hosszabbítja. Ilyenek: a lakás, ruházat, eledel, részegítő italok, a foglalatosságok s mulatságok számtalan neme, testi büntetés, tömlőc, a betegeknek, különösen a szegényeknek gyógyítása; ilyenek továbbá az orvosi személyek, gyógyszerárak, vagy patikák, a kór- vagy betegházak, haldoklók, halottak és temetők stb.".

Az 1845-i, Pécsen megrendezett VI. vándorgyűlésen Bugát Pál /1793-1865 zsellérsorból származó orvos, aki többek között hervadhatatlan érdemeket szerzett a magyar orvosi nyelv fejlesztése terén/ professzor emelt szót a korszerű egészségügyi törvény mielőbbi megalkotása mellett. Sürgette a "provinciális protomedicus"-ok, egészségügyi felügyelők alkalmazását s a helytartótanács mellett "departamentum sanitatis" szervezését. Az 1863-ban Pesten tartott vándorgyűlés már bizottságot jelölt ki a reformjavaslat elkészítésére. A következő évben a marosvásárhelyi vándorgyűlésen újból napirendre került a közegészségügy rendezésével kapcsolatos mielőbbi javaslat elkészítése. Az 1865. évi pozsonyi vándorgyűlésen elfogadott javaslat szerint az egészségügy legfelsőbb szerve az Országos Egészségügyi Tanács, amely mellett tanácsadó és ellenőrző testületként a tanári karból és kültagokból álló orvosi kar működik. A javaslat szociális célkitűzését erőteljesen mutatja

a 14. §, mely szerint "az állam-községi orvosok oly helyeken, hol a nép szegény, vagy egészben, vagy részben az állam által díjaztatnak éspedig annál jobban, minél szegényebb a lakosság."

A XIX. század első felének tudományos fejlődését hazánkban szinte derékba törte az 1848-49-es szabadságharc leverése és az ezt követő Bach-korszak önkényuralma. A magyar orvostársadalom szinte minden tagja részt vett a szabadságharcban, és emiatt számosan osztrák börtönökben selylődték. Másokat egyetemi katedrájuktól fosztottak meg, rendőri felügyelet alatt állottak, vagy vidékre "internálták" őket.

E korszak nagy "orvospolitikusa" Markuszovszky Lajos /1815-1893/, akinek sokoldalú szervezőképességének köszönhető a negyvennyolcas szabadságharc után következő elnyomás évtizedeiben az orvosoktatás, a tudományos élet újjá szervezése. Megalapítja az Orvosi Hetilapot, az Orvosi Könyvkiadó Társulatot és Fodor József-fel /1843-1901/, valamint szinte az egész magyar orvostársadalom akaratából és segítségével kidolgozta az 1876. évi egészségügyi törvényt, mely megelőzve olyan nagy nemzeteket, mint az angol, német és francia, átfogóan rendezte egy ország egész lakosságának egészségügyét, egészségügyi ellátását.

Más lapra tartozik, hogy sem az uralkodóosztály, sem a kormányzat - bár az országgyűlés megszavazta a törvényjavaslatot - soha nem akarta a törvényben foglaltakat megvalósítani.

A századforduló orvosainak társadalmi és közéleti feladatai közé tartozott az ország lakosságát pusztító népbetegségek elleni küzdelem megszervezése. Mivel, mint már az előzőekben írtuk, a kormány nem adott megfelelő, sem anyagi, sem erkölcsi támogatást az egészségügyi törvény végrehajtásához, haladó nagy orvosaink saját erőből, illetve társadalmi alapokon kezdtek küzdelmet a népbetegségek ellen.

A XIX. század második felének és a századfordulón a legelterjedtebb népbetegség a tuberculozis volt. "Morbus hungaricus"-nak /magyar betegség/ is nevezték. A századfordulón ké-

szült statisztika szerint a féktelen kiszákmányolás következtében keletkezett nyomor kedvezőtlen lakáshelyzet és munkakörülmények miatt 1000 munkásból 300 szenvedett tbc-s megbetegedésben. Korányi Frigyes /1828-1913/, a pesti egyetem belgyógyász professzora 1894-ben nemzetközi közegészségügyi kongresszust szervezett Magyarországon, ahol ismertették többek között a tbc-s halandóságot, valamint a tbc elleni küzdelem módszereit is. Az itt kialakult közhangulat hatására szervezte meg Korányi a Magyar Orvosok Tuberculózis Egyesületét és az első budapesti tüdőszanatóriumot. Az ő példája nyomán és irányításával indult meg Magyarországon tbc-ellenes küzdelem.

Ugyanílyen társadalmi segítséggel alakított Teleia néven nemibeteg gondozó intézeti hálózatot három magyar orvostudós 1893-ban: Foleki Hugo, Temesváry Rezső és Török Lajos.

Az anyák megmentőjének, Semmelweis Ignác alorvosának, Szalárdy Mór /1851-1914/ buzgó fáradozásának köszönhető a Fehér Kereszt Országos Egyesület, melyet a "törvénytelen" gyermekek megmentésére hoztak létre. A prostitúció elleni küzdelem összefonódott a leánykereskedelem elleni harccal. Számos orvosunk munkálkodott azon, hogy megszűnjön az a szégyenletes állapot, hogy számos államban a prostituáltakat "hungara" gyűjtőnévvel illették.

Társadalmi alapokon hozta létre Kresz Géza budapesti orvos az első önkéntes mentőegyesületet is. A múlt század második felében az orvosok politikai vonatkozású közreműködése a munkásmozgalomban főleg a munkássajtó számára irt cikkekben nyilvánult meg. A munkásmozgalom sajtója igen élénken reagált az egészségügyi problémákra. Így pl. a Népszava részletesen ismertette az 1885. évi közegészségügyi kongresszus előadásait.

Említést érdemel még az a tény is, hogy a Galillei Kör tagjainak jó része medikusokból állott.

E század első harmadának szinte legjelentősebb, a kor haladó orvostársadalmának egyik legkiemelkedőbb alakja Madzsar József volt /1876-1938/. A világháború előtt és idejében több

szociálhigiéniai munkája jelent meg, s a század elején meginduló szervezett alkoholelleses mozgalom egyik vezetője volt. Több kollégájával együtt megszervezi 1903-ban az Országos Közegészségi Egyesület Alkoholibizottságát, majd 1904-ben egyik alapító tagja az Alkoholelleses Munkásegyletnek. 1905-ben megindítja az alkoholelleses egyesuletek országos lapját, "Az Alkoholizmus"-t. Szabó Ervinnel egyre szorosabbá váló kapcsolatai közel viszik a munkásmozgalomhoz. 1912-ben a Fővárosi Könyvtár főkönyvtárosa lesz, és Szabó Ervinnel együtt átszervezik az egész könyvtárat. Szabó Ervin halála után, 1919 tavaszán igazgatója a Fővárosi Könyvtárnak, az ő nevéhez fűződik a munkáskerületek fiókkönyvtári hálózatának kiépítése.

1914. évben a szegények, a munkásanyák és gyermekeik megsegítésére és gondozására megalapítja a Stefánia Szövetséget. Az 1919-es Tanácsköztársaság ideje alatt a Munkügyi és Népjóléti Népbiztosság egészségügyi főcsoportját is Madzsar József vezette, és egész tevékenységével a proletáriátus jobb egészségügyi ellátását szolgálta.

Hamburger Jenő /1861-1936/ Zala megyei orvos a Tanácsköztársaság földművelésügyi népbiztosaként tevékenykedett.

A Tanácsköztársaság e kőt jelentős szerepet játszó orvosvezetője mellett az orvosok nagy többsége is tevélegesen szerepet vállalt a Tanácsköztársaság idején nemcsak a gyógyító munkában, hanem az egészségnevelő munkában is. Több száz előadás, kiállítás, broszúra foglalkozott az alkoholelleses küzdelemmel, a tuberculózissal, a prostitúció és nemibetegségek elleni küzdelemmel.

A Tanácsköztársaság leverése után sem szüntette meg politikai nevelő munkáját Madzsar József. A Kommunista Párt 1931-ben megindult tudományos folyóiratában jelentek meg cikkei, sőt egy ideig szerkesztője is volt a folyóiratnak. Amikor ilyen irányu munkássága miatt emigrálnia kellett, helyére Dr. Schönstein Sándor lépett /1898-1944/. Politikai szervező munkája is jelentős, hisz ő szervezte meg a Magyar Szociáldemokrata Párton belül az orvoscsoportot, mely baloldali ma-

gatartásával sokáig ellensúlyozni tudta a munkásáruoló vezető-ség káros tevékenységét.

A fasizmus előretörésének megakadályozására alakult Nemzeti Egységfront egyik vezetője is Schönstein Sándor volt, aki szinte állandó cikkírója volt az egységfront sajtóorgánumának, a "Gondolat" című folyóiratnak, melyet 1936-ban a Kommunista Párt indított útjára.

A 30-as évek baloldali orvosmozgalmi egyik vezető alakja volt John Ferenc /1902-1945/ kislesti orvos. Szociográfiai cikkeivel és az 1937-ben rendezett kiállításával igyekezett a közvélemény figyelmét felhívni és ráirányítani a féktelen kizsákmányolás következtében a nyomorba süllyedt nincstelenek katasztrófális egészségügyi és szociális helyzetére.

E korszak kiváló kommunista orvosvezetői között kell megemlítenünk Weil Emilt is /1897-1954/. Előbb, mint a Szociáldemokrata Párt, majd később, mint a Kommunista Párt tagjaként szervezi a baloldali mozgalmakat a 30-as években. Hosszúnak tűnhet talán ez a felsorolás, amely azonban korántsem teljes, hisz csak a legjelentősebb neveket sorolhattam fel azon orvos elődök közül, akik gyógyító munkájukon kívül olyan társadalmi és közéleti feladatokat is végeztek, láttak el, amelyek magasan az átlag fölé emelkednek. Mert a magyar orvosok széles tömege a gyógyító munka mellett sokrétű társadalmi és közéleti munkát végzett a múltban és végez a jelenben is. Az új társadalmi rend megszilárdulása, a szocialista építő munka nem képzelhető el az orvosok aktív közreműködése nélkül. Ha nem számítunk mást, csak azt a direkt és indirekt közvéleményformáló erőt és lehetőséget, melyet az a tény jelent, hogy az ország lakossága egy év alatt nem kevesebb, mint 160 millió esetben veszi igénybe az egészségügyi ellátás valamilyen szolgáltatását.

Az orvosok napjainkban fennálló társadalmi és közéleti feladatai közül - a teljesség igénye nélkül - szabad legyen felsorolnom néhányat.

A Magyar Szocialista Munkáspárt soraiban ezres nagyságrendű számmal szerepelnek orvosok. Az állami vezetés legmagasabb testületének, az Elnöki Tanácsnak is van orvos tagja, éppen egyetemenk rektora, Petri Gábor professzor személyében. Az országgyűlés több mint tíz tagja is orvos, és a szorosán vett egészségügyi témákon kívül számosan interpelláltak más természetű, a lakosságot érintő kérdésekben.

Számos orvos tagja, sőt vezetőségi tagja az Országos Béketanácsnak, a Hazafias Népfrontnak, a Magyar Vöröskeresztnek, az Alkohol Ellenes Bizottságnak. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat jogelődjét, a Természettudományi Társulatot, illetve a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlését nemcsak orvosok alapították és hozták létre, hanem a TIT mai munkájának is jelentős részét orvosok végzik.

A társadalmi és tömegszervezetek szinte mindegyikében tevékenykednek orvos kollégáink, és nemcsak az orvosokat érintő, illetve az egészségügyi kérdésekben hallatják szavukat, fejtik ki véleményüket, vagy végeznek gyakorlati munkát, hanem az egészségüggyel határterületet alkotó vagy attól sokszor egészen távol álló politikai, társadalmi vagy gazdasági kérdésekben is.

Az általános egészségvédelem, a betegségek megelőzése, gyógyítása, a család- és nővédelmi munka, az ifjúság és az öregkor problémái, a munkavédelem, az urbanizáció problémái, a pszichológia számos kérdése, a környezetvédelem és a szociológia, a cigánykérdés, a dohányzás és az alkoholfogyasztás nagymérvű emelkedése, hogy csak néhány problémakört említsek, mind-mind élénken foglalkoztatja a nem kevesebb mint 27 ezer aktívan dolgozó magyar orvost.

Mint az előző vázlatos ismertetésből is láthattuk, igen sokrétűek a magyar orvosok társadalmi és közéleti feladatai. Véleményem szerint sokrétű és nagy jelentőségű ez a munka, de ha valaki szerint ez nem elegendő, szolgáljon mentségül Széchenyi mondása: Homokszemet homokszemre, ha nagy követ nem is tudunk megmozgatni, de a homok idők múltával befedi a piramist is.